

Wojciech Czajkowski, Juliusz Piwowarski,
Štefan Kočan, Bartosz Soliński

AKSJOLOGICZNO-PSYCHOLOGICZNA INTERPRETACJA PIERWSZEGO FILARU JAPÓŃSKIEJ KULTURY BEZPIECZEŃSTWA

Jak napisała Karin Fierke: „kontrolowanie czegoś jest aktem powołującym do istnienia motyw czy przedmiot, który bez niego by nie istniał”¹. To, co nazywamy bezpieczeństwem, ma swój rewers, za który możemy uznać potencjał podmiotu, jaki stanowi jego autonomiczna obronność rozumiana znacznie szerzej niż tylko w militarnym znaczeniu tego terminu. „Bezpieczeństwo bywa pojmowane – przykładowo – jako ochrona podstawowych wartości jakiejś grupy”².

Obecnie jesteśmy w Polsce w nowej, z formalnego punktu widzenia początkowej odsłonie rozwoju nauk o bezpieczeństwie. W 2011 roku doczekały się one oficjalnego uznania za odrębną gałąź w obszarze nauk społecznych³. Jak pisze Zalewski, odnosząc się do autonomii i tożsamości nowej naukowej dyscypliny – nauki o bezpieczeństwie – „problem

¹ K. Fierke, *Changing Games Changing Strategies: Critical Investigations in Security*, Manchester 1998, s. 56.

² *Studia bezpieczeństwa*, red. P. D. Williams, tłum. W. Nowicki, Kraków 2012, s. 61.

³ Zob. Uchwała Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów Naukowych z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, MP z 2011 r., nr 14, poz. 149. Minister nauki i szkolnictwa wyższego wydała 8 sierpnia 2011 r. Rozporządzenie w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, DzU z 2011 r., nr 179, poz. 1065, w którym nauki o bezpieczeństwie (obok nauk o obronności) zostały – jako dyscypliny naukowe – zaliczone do dziedziny nauk społecznych. S. Zalewski, *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t. 3, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2012, s. 33.

ten nabiera znaczenia i jest dostrzegany w piśmiennictwie krajowym⁴. Niezależnie od obecnych wydarzeń dotyczących nowej (z formalnego punktu widzenia) gałęzi nauki w nieustającym ciągu historycznego rozwoju człowieka wysiłki na rzecz poprawy stanu bezpieczeństwa⁵ były zawsze jego udziałem. Towarzyszą owym procesom przemyslenia oraz badania naukowe. Są one inne niż w wąsko wyspecjalizowanych gałęziach nauki i jak podaje sekuritolog Korzeniowski, mają charakter *interdyscyplinarny*⁶.

Działania podejmowane na rzecz bezpieczeństwa są elementami pozwalającymi na rozwinięcie skutecznych metod, które mają zapobiegać różnym potencjalnym zagrożeniom podmiotów. Chodzi zarówno o zagrożenia w stosunku do podmiotu zewnętrzne, jak i te, których podłoże może pojawić się w autonomicznym systemie bezpieczeństwa jednostki, mające charakter wewnętrzny, psychofizyczny.

W tym miejscu zatrzymać się należy przy fundamencie codziennego funkcjonowania ludzkich zespołów, wspólnot i całych społeczeństw, jaki stanowi kultura⁷. Kultura to ogół utrwalonego, mającego materialny i pozamaterialny charakter dorobku człowieka. Jak mówi Scruton – „kultura jest ważna”⁸. Stwierdzenie to, będące wydawałoby się truizmem, jednak nie brzmi w czasach globalizacji na tyle mocno, by nie trzeba go było powtarzać

⁴ Ibidem, s. 31; A. Glen, *Aksjologiczne i ontologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2010; W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, „Zeszyt Problematyczny” nr 1 (61), 2010; L. F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2008; R. Kulczycki, *Bezpieczeństwo a nauka i dydaktyka*, [w:] *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, red. K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtaszek, Bielsko-Biała 2007; *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010; S. Zajas, *Aksjologiczne i ontologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2010; P. Zrodowski, *Dylematy poznawcze bezpieczeństwa*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 2, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2011.

⁵ J. Piwowarski, A. Zachuta, *Pojęcie bezpieczeństwa w naukach społeczno-prawnych*, Kraków 2013.

⁶ Por.: L. F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2008.

⁷ Kultura – ogół wytworów ludzkich zarówno materialnych, jak i niematerialnych: duchowych, symbolicznych. Najczęściej rozumiana jest jako całość duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa. Por. J. Kmita, G. Banaszak, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Warszawa 1994.

⁸ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, tłum. T. Bieroń, Poznań 2010, s. 105–106.

częściej, niż ma to miejsce obecnie. Jeśli chodzi o zachodni krąg kulturowy, obowiązek ten winien być szczególnie mocno podejmowany przez mieszkańców Starego Kontynentu, obywateli państw Unii Europejskiej, państw stanowiących kolebkę zachodniej, euro-amerykańskiej cywilizacji. Chcąc wobec innych głosić, że „kultura jest ważna”, należy jednak zawsze najpierw zaczynać od siebie, gdyż podejmowane w omawianym zakresie działania są obecnie bardzo często fałszywą interpretacją wolności. Taka interpretacja uwalnia człowieka tylko od pozornych „więzów” kultury, a tym samym od obowiązków czy odpowiedzialności moralnej. W sytuacji tak rozumianej wolności istnieje spore zagrożenie, iż prawdziwa kultura może zostać roztrwoniona, a moralność ze szkodą dla kultury bezpieczeństwa trafi do lamusa.

Częścią kompleksowo rozumianej kultury jest wspomniany już wyżej fenomen – kultura bezpieczeństwa.

Jako wyraźnie zarysowująca się domena kultury towarzyszy człowiekowi od jego zarania. Jak zauważa wielu antropologów, z Malinowskim na czele, zapewnienie bezpieczeństwa leżało u podstaw humanizacji i stanowiło *conditio sine qua non* nie tylko przetrwania gatunku ludzkiego, ale także rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury⁹.

Marian Cieślarczyk formułuje szeroką definicję tego terminu następująco:

[Kultura bezpieczeństwa to] wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania) podmiotów, w różny sposób przez te podmioty ‘wyuczonych’ i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia¹⁰.

Kultura bezpieczeństwa opiera się w trzech filarach:

1. Na pierwszy filar składają się określone idee, wartości i duchowość człowieka¹¹.

⁹ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, red. E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] idem, *Szkice z teorii kultury*, Warszawa 1958, s. 69.

¹⁰ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010, s. 210.

¹¹ Duchowość – pojęcie obecnie dostrzegane i opisywane przez naukę, szersze aniżeli pojęcie religii. Por. *Duchowy rozwój człowieka*, red. P. Socha, Kraków 2000.

2. Drugi filar odnosi się do oddziaływań społecznych, organizacji i systemów prawa.

3. Trzeci filar obejmuje materialne aspekty egzystencji ludzkiej¹².

Składowe tych filarów częściowo się przenikają. Na przykład składnik pierwszego filaru, wiedza, występująca poza należącymi do niego, wyznaczanymi przez człowieka wartościami i zasadami, jest w znacznym stopniu także elementem filaru drugiego, mającego charakter organizacyjno-prawny i techniczny w szerokim rozumieniu tego słowa.

Wywodzące się z filozofii bezpieczeństwa¹³ podejście securitologiczne¹⁴ pozwala na komplementarne ujęcie przedmiotowej tematyki, wpisującej się również w problematykę, która za swoją podstawę bierze hierarchię potrzeb ludzkich przedstawioną przez Masłowa¹⁵. Według niego najważniejszą potrzebą człowieka jest potrzeba samorealizacji, której uświadomienie pomaga sięgnąć wysokiego poziomu kultury bezpieczeństwa, a co za tym idzie – samego bezpieczeństwa, stanu uwalniającego nas od wszelkiej obawy¹⁶.

Jeśli chodzi o komplementarne podejście do fenomenu bezpieczeństwa w wymiarach indywidualnym (personalnym) i grupowym (społecznym), niewątpliwie jednymi z solidniejszych i długotrwanie sprawdzanych na przestrzeni dziejów są koncepcje dalekowschodnie. W systemach myślowych Dalekiego Wschodu prowadzący nas ku samorealizacji proces samodoskonalenia jest niewątpliwie elementem centralnym. Przenosi się on na kulturę bezpieczeństwa i praktyczne uprawianie filozofii, które najlepiej koreluje z prowadzoną przez badacza obserwacją (w tym introspekcją) uczestniczącą.

¹² A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 2007, s. 103 i n.; A. Kroeber, *Istota kultury*, Warszawa 2002, s. 195 i n.; M. Cieślarczyk, *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, red. E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski, Warszawa 2010, s. 96.

¹³ R. Rosa, *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.

¹⁴ Securitologia – nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych. L. F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2008, s. 23, L. F. Korzeniowski, A. Peplowski, *Wywiad gospodarczy. Historia i współczesność*, Kraków 2005, s. 243; L. F. Korzeniowski, *Securitologia na początku XXI wieku*, „Securitologia” 2007, nr 5, s. 186;

¹⁵ Por. G. Lindzey, C. Hall, *Teorie osobowości*, Warszawa 2006; A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009.

¹⁶ M. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1 (reprint), Warszawa 1994, s. 84, podaję za: L. F. Korzeniowski, *Securitologia...*, op. cit., s. 33. Korzeniowski przytacza także szeroką gamę definicji bezpieczeństwa.

Nauka Zachodu, w tym filozofia, zdaniem Kudelskiej¹⁷ jest w przeważający sposób prowadzona z pozycji „stojącego z boku” badacza-observatora. Autorzy niniejszego artykułu wyrażają opinię, iż z punktu widzenia budowy autentycznej kultury bezpieczeństwa, postawy bezpośredniej, aktywnej oraz zaangażowanej partycypacji wypracowane w tradycji Wschodu rozwiązania są niejednokrotnie bardziej użyteczne niż ich zachodnie odpowiedniki.

Współcześnie zarówno w Japonii, jak i na całym świecie są grupy ludzi, którzy wybierają styl życia trzymający się ideałów *Bushidō* lub takich systemów wartości, które są bardzo zbliżone do przesłania zawartego w honorowym kodeksie samurajów. Pamiętajmy przy tym o utylitarności dalekowschodnich wskazówek zalecających harmonijne łączenie uzupełniających się (a nie przeciwstawnych, jak często uważa się na Zachodzie) elementów – stałości i zmiany¹⁸. Dzięki takiemu podejściu do procesu samodoskonalenia możliwe staje się łączenie siły tradycji z dynamiką nowoczesności zamiast niepotrzebnego (a nawet szkodliwego) przeciwstawiania ich sobie. Właśnie z tego powodu podczas modernizacji Meiji japoński władca Mutsuhito wraz ze stojącymi przy nim elitami wojskowymi Cesarstwa w 1882 roku odnowił oficjalnie swą wierność kodeksowi rodów wojskowych *Bushidō*¹⁹ i jego cnotom. Na ich czele stoją prawość, mądrość, odwaga, życzliwość, szacunek, honor, lojalność, szczerłość (uczciwość), pietyzm rodzinny, a wreszcie cnota samokontroli²⁰.

Jak wspomniano, istotnym elementem, charakterystycznym dla ucieleśniających kulturę bezpieczeństwa systemów pochodzenia dalekowschodniego, jest zaangażowana, uczestnicząca postawa adepta Drogi Wojownika. Postawa taka wiąże się z przyjmowaniem określonego stylu życia. Filozofia staje się tu synonimem strategii zdrowego rozsądku i treningu umiejętności, nie zaś wyłącznie spekulacjami intelektualisty sprowadzającego swoją aktywność do bycia badaczem-observatorem. Mówimy w tym wypadku o filozofii bezpieczeństwa oraz związanej z nią mądrości opartej na systematycznej, codziennej praktyce i nauce, powodujących podnoszenie potencjału autonomicznych zdolności obronnych podmiotu. Należy zwrócić uwagę, że tworzenie i stosowanie zasad funkcjonowania autonomicznego systemu bezpieczeństwa w oparciu o reguły kodeksu *Bushidō* jest możliwe wtedy,

¹⁷ M. Kudelska, *Filozofia Indii – kilka uwag wstępnych*, [w:] *Filozofia Wschodu. Wybór tekstów*, red. B. Szymańska, Kraków 2002, s. 13.

¹⁸ M. Aluchna, P. Płoszajski, *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008.

¹⁹ Zob. *Reskrypt Cesarski do Żołnierzy i Żeglarzy (1882)*, [w:] A. Ślósarczyk, *Samuraje (japoński duch bojowy)*, Warszawa 1939.

²⁰ Por. J. Piwowarski, *Siedem cnót Bushido*, „Zeszyt Problemy. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2011, nr 5.

gdy internalizacja cnót samurajskich następuje w zgodzie z ideą japońskich sztuk walki *budo*²¹. Koncepcji tej nadano nazwę *karada de oboeru*, co tłumaczmy: „uczenie się całym ciałem”²².

Elementem niezwykle użytecznym dla praktyki *karada de oboeru* jest systematyczne uprawianie sztuki walki przez tych ludzi, którzy za sprawą osobowości, temperamentu i potrzeby samodoskonalenia poszukują intensywnej, niosącej spore wyzwania metody samodoskonalenia. Nie jest w tym miejscu konieczne, by na nowo obszernie ukazywać, jak wielki potencjał w tym zakresie oferują globalnej wiosce liczne odmiany dalekowschodnich sztuk walki²³, gdyż czyniono to już wielokrotnie w obszernej literaturze światowej dotyczącej *budo*. Należałoby jedynie poważnie się zastanowić nad tym, czym tak naprawdę jest sztuka walki i czym różni się ona od szkoleń i od posiadania umiejętności w zakresie metod walki.

Według Piwowarskiego dalekowschodnia

Sztuka Walki jest sferą kultury związaną z systemami bojowymi opisywanymi przy pomocy szczegółowej kodyfikacji, wynikającej najczęściej z dalekowschodnich inspiracji, dotycząca technik, metod, tradycji i obyczaju, opartych na przesłankach zarówno filozoficzno-religijnych, jak też utylitarnych. Możliwie jak najskuteczniej służy ona utrzymaniu i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa zarówno jednostek, jak również zespołów ludzkich, przez ćwiczenia i wieloaspektowy rozwój następujących elementów:

1. możliwości aktywności i skutecznego przeciwdziałania zagrożeniom ze strony osób i innych niekorzystnych okoliczności o charakterze militarnym, cywilnym, sił natury bądź konfrontacji o charakterze sportowym,
2. możliwości utrzymania, ratowania i poprawiania jakości życia, w tym bezpieczeństwa zdrowotnego oraz moralnych i estetycznych²⁴ wartości wzajemnie

²¹ *Budo* (jap.) – liczne metody sztuki walki zapoczątkowane w Kraju Kwitnącej Wiśni. W odróżnieniu od *bujutsu*, także oznaczającego techniki i metody walki wręcz, ale w znaczeniu głównie użytkowym, *budo* sugeruje uduchowione *bujutsu*. Por. D. F. Draeger, R. Smith, *Asian Fighting Arts*, Tokyo 1969; S. Mol, *Classical Fighting Arts of Japan*, Tokyo 2003; M. Ueshiba, *Budo. Teaching of the Founder of Aikido*, Tokyo 1996. Natomiast duchowo-etycznym, honorowym kodeksem japońskich rycerzy, niejako definiującym mentalny aspekt *budo*, jest *Bushido*. Określa on sposób postępowania, wytycza drogę samorealizacji (samodoskonalenia) bez zajmowania się manualnymi szczegółami technik bojowych. Por. T. Yamamoto, *Bushidō: The Way of the Samurai*, Tokyo 1979.

²² B. L. de Mente, *Samuraje a współczesny biznes*, tłum. T. Prochenka, Warszawa 2006.

²³ Definiując sztukę walki za Cynarskim, można powiedzieć, że „nazwa ta oznacza dyscypliny wojenne z Dalekiego Wschodu, odnoszące się do zjawiska bezpośredniej konfrontacji, rywalizacji fizycznej co najmniej dwóch przeciwników, dyscypliny o silnych związkach z religią lub filozofią i nakazujące ciągłe samodoskonalenie adepta w zakresie sztuki” (W. J. Cynarski, *Sztuki walki budo w kulturze Zachodu*, Rzeszów 2000, s. 17).

²⁴ A. Kozyra, *Estetyka zen*, Warszawa 2010; D. Ambroży, *Wielowymiarowość estetyki*

się przenikających i wzmacniających w wymiarach indywidualnym oraz społecznym,

3. możliwości oparcia w okresie trwania całego życia na angażującej ciało i umysł metodzie perfekcjonistycznego samodoskonalenia,
4. poziomu umiejętności bojowych determinującego również podjęcie walki z wewnętrznymi przeciwnościami, takimi jak negatywne intencje i emocje²⁵.

Trening sztuki walki skorelowany z „treniowaniem” doskonalącym etyczność postaw adepta Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa „Apeiron” umożliwia także osiągnięcie większej pewności i skuteczności w codziennych działaniach – tak indywidualnych, jak również zespołowych²⁶.

W związku z potrzebą naukowego badania dalekowschodniego podejścia do budowy kultury bezpieczeństwa powstał w Katedrze Filozofii i Teorii Bezpieczeństwa Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie zespół badawczy, który planuje podjęcie badań podczas odbywających się corocznie obowiązkowych Zgrupowań Szkoleniowych studentów WSBPI „Apeiron”. Badania te będą zmierzać do ustalenia rankingu wartości i związanych z nimi postaw, jakimi kierują się ci studenci. Osoby te są na mocy własnego wyboru kandydatami do podążania tzw. drogą wojownika (chodzi o wybór określonego stylu życia). Droga ta zarówno w życiu prywatnym, jak i w przyszłej karierze zawodowej ma oddziaływać na rzecz podnoszenia wieloaspektowo traktowanego, spektralnego bezpieczeństwa, manifestującego się w wymiarach indywidualnym i społecznym. Twórcy przyszłego projektu naukowego dążą do poznania moralnych regulatorów zachowania studentów-pasjonatów trafiających za mury Uczelni mającej ambicję, by kształcić zaangażowanych w swoją profesję adeptów.

Proces kształcenia stanowi złożony system działań podejmowanych w ramach relacji społecznych prowadzących do uzyskania przez jednost-

codzienności, „Zeszyt Naukowy Apeiron” 2011, nr 5; D. Ambroży, T. Ambroży, *Aksjologia sportu*, [w:] *Realizacja wartości estetycznych w widowisku gimnastycznym poprzez kreację wartości ciała*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2001; L. F. Korzeniowski, T. Ambroży, *Potrzeba aktywności fizycznej i bezpieczeństwa a hierarchia wartości w treningu holistycznym*, „Annales. Medicina” 2005, No. 3, s. 21–25.

²⁵ W. Czajkowski, J. Piwowarski, *Administrowanie jakością życia człowieka poprzez system Modern Bushidō*, „IDŌ. Ruch dla kultury” 2010, nr 10, s. 19.

²⁶ Grupy dyspozycyjne – szczególny rodzaj grup, posiadających kształtowaną przez państwo strukturę i hierarchiczność. W całości podlegają one dysponentowi. Zob. J. Skurej, *Integracja i dezintegracja społecznej struktury w wojsku w kontekście socjologicznym*, [w:] *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych*, red. J. Maciejewski, M. Liberacki, Wrocław, 2011, s. 383.

kę wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych oraz pewnego zasobu doświadczeń. Szczególnie trzy ostatnie kategorie zasługują na uwagę przy podejmowaniu problematyki wartości i przekonań normatywnych. Zdobywanie umiejętności i kompetencji (oraz doświadczeń) społecznych jest powiązane z procesem tworzenia hierarchii wartości i zbioru przekonań normatywnych, mających znaczenie porządkujące i służące możliwości dokonywania oceny zachowań i sposobów funkcjonowania.

Odwołując się do poglądów Sandela, uznawanego ostatnio za zdeklarowanego rzecznika świata wartości uniwersalnych²⁷, należałoby traktować zarówno wartości, jak i przekonania normatywne jako niezwykle istotne, choć nieco różniące się kryteria porządku społecznego. Budowanie systemu wartości i przekonań normatywnych stanowi więc proces, który ma znaczenie kluczowe dla budowania solidnej kultury bezpieczeństwa. Chodzi tu w szczególności o jej pierwszy filar, zawierający tożsamość indywidualną podmiotu świadomego społecznie i kulturowo uniwersalne kryteria oceny działań człowieka w otoczeniu społecznym. Mechanizmy tworzenia systemu wartości i przekonań normatywnych, stanowiących szkielet pierwszego filaru kultury bezpieczeństwa, stają się elementem ważkim w procesie kształcenia młodych ludzi. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do grup zawodowych funkcjonujących w szeroko rozumianej sferze bezpieczeństwa. Potrzeba ta uwidacznia się jeszcze mocniej w przypadku członków tzw. grup dyspozycyjnych. Podejmowanie kwestii psychologicznych i aksjologicznych regulatorów działania jednostki w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa prowadzi do analizy i interpretowania moralnych granic zachowania podmiotu. Interpretacja systemu wartości uniwersalnych niezmiennie prowadzi do problemu dopuszczalności zachowań. W badaniach nad wpływem społecznym podkreślano znaczenie kontekstu społecznego i sytuacyjnego, który istotnie modyfikuje standardowe zachowania jednostki, przez co wychodzi ona poza granice uniwersaliów w zakresie wartości, a jej zachowania nie nadają się do zaakceptowania i budzą sprzeciw. Jednocześnie takie przypadki prowadzą do przywoływania kategorii heroizmu jako zachowania stanowiącego drugi kraniec zakresu zmienności opisywanego zjawiska.

Badanie wartości, postaw i przekonań normatywnych wymaga przyjęcia wstępnych ustaleń dotyczących sposobu rozumienia tych terminów i rozróżniania bardziej szczegółowych kategorii w tym obszarze. W interpretacjach metodologicznych zwraca się uwagę na niezbędność odróżniania wartości od przekonań normatywnych. Potrzeba ta ujawnia się

²⁷ Zob. M. Sandel, *Czego nie można kupić za pieniądze. Moralne granice rynku*, Warszawa 2012.

w momencie uświadomienia sobie powyższych czynników. Zwykle podkreśla się wgląd podmiotu w wyznawane przezeń wartości. Stanowią one wewnętrzne regulatory, prowadzące do konstruowania i modyfikowania zachowań w określonych warunkach. Należy jednakże zwracać uwagę na niezwykle istotny, ale niestety rzadko brany pod uwagę sposób rozróżniania wartości. Chodzi o istnienie dwóch typów wartości: jawnych oraz ukrytych.

W drugim z wyżej wymienionych przypadków wartości będą prezentowane *implicite*, w sposób niekoniecznie dostępny na poziomie samokontroli i wglądu podmiotu we własne działanie. Taki sposób interpretacji jest zwykle wykorzystywany w przypadku przekonań normatywnych, które są traktowane jako nabyte i jednocześnie wysoce zautomatyzowane regulatory działania jednostki²⁸. Wskazanie na takie rozróżnienie ma uzasadnienie szczególnie wtedy, gdy podejmuje się problematykę samodoskonalenia w ramach profesjonalnych działań w pracy ze studentami kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne (lub bezpieczeństwo narodowe), szkolącymi się między innymi w zakresie sztuk walki²⁹. Powodować to może istotne konsekwencje. Odwoływanie się do metod samoobserwacyjnych z uwzględnieniem skali wartości skutkuje zwykle prezentowaniem przez osoby badane deklaracji dotyczących siły akceptowania określonych wartości. Nie stanowi to jednak dla badacza wystarczającego materiału pozwalającego na wnioskowanie o wyrażaniu tych wartości na poziomie ukrytym (*implicite*). Dotarcie do wyników związanych z wyrażaniem wartości na poziomie jawnym (wartości dane *explicite*) wydaje się mniej rzetelnym (a mówiąc obrazowo – bardziej powierzchownym) źródłem informacji na temat istotnych, realnych regulatorów zachowania jednostki. Jest to problem złożony także z tego powodu, że z reguły mamy do czynienia z występowaniem naturalnych różnic w zakresie wglądu w funkcjonowanie podmiotów, co jest uwarunkowane zmiennymi osobowościowymi. Wartości wyrażane *explicite* stanowią więc niezbyt wiarygodny materiał uzyskiwany od osób badanych. Jest to związane przede wszystkim z konstrukcją metod samoobserwacyjnych, w których osoby badane, deklarując podzielenie określonych wartości, wyrażają raczej opinie i poglądy akceptowane i oczekiwane w określonych warunkach społecznych i kulturowych niż takie, z którymi w pełni by się identyfikowały. Dostęp do wartości i przekonań normatywnych w pełni podzielanych, czyli głęboko zinternalizowanych i wyrażanych *implicite*, jest o wiele bardziej prawdopodobny przy stosowaniu takich procedur ba-

²⁸ Por. K. Skarżyńska, *Człowiek i polityka. Zarys psychologii politycznej*, Wykłady z psychologii, t. 13, Warszawa 2005, s. 41–43.

²⁹ W. Czajkowski, J. Piwowarski, *Administrowanie jakością życia człowieka poprzez system Modern Bushidō*, „IDŌ. Ruch dla kultury” 2010, nr 2.

dawczych, które dają badaczowi dostęp do wartości utajonych, w które jest wyposażony obserwowany podmiot.

W przedstawianej konceptualizacji warto również pamiętać o rozróżnieniu wartości dokonanym przez Rokeacha. Typologia wartości określona przez Rokeacha wyróżnia wartości ostateczne oraz instrumentalne³⁰.

Zarówno w sytuacji empirycznego badania wartości, jak i działań służących kształtowaniu, rozwijaniu i pogłębianiu świadomości podmiotu w tym zakresie kategoryzacja ta posiada zasadnicze znaczenie i w żadnym razie nie powinna być marginalizowana. Podejmowanie badań o charakterze eksperymentalnym może dawać zdecydowanie większe szanse na uzyskanie wyników opisujących wartości ukryte (dane na poziomie *implicit*). Wymaga to jednak przygotowania właściwie zaprogramowanej procedury eksperymentalnej, pozwalającej na uchwycenie istotnych zależności pomiędzy wartościami podmiotu a jego zachowaniami wobec określonych obiektów rzeczywistości, w której działa (obiekty fizyczne, społeczne i abstrakcyjne). Być może pozwoli to także na odniesienie się do problemu uniwersalnej hierarchii wartości, w której istnienie wielu badaczy wątpi albo chociażby wypowiada się o jej istnieniu w sposób jedynie hipotetyczny³¹. Stwarzać to może także inne możliwości powiązania problematyki wartości z problematyką osobowości³². Próby identyfikowania uniwersalnej hierarchii wartości można interpretować w zestawieniu z teorią osobowości Costy i McCrae, w której wyróżnia się pięć czynników pojmowanych w sposób uniwersalny³³.

W standardowych badaniach dotyczących hierarchii wartości używa się kwestionariuszy i skal odwołujących się do danych samoobserwacyjnych, które mają określony poziom trafności i rzetelności techniki badawczej, pozwalający na traktowanie jej jako metody badania psychometrycznego. Można wskazać w tej grupie metody takie jak Skala Wartości Rokeacha (RVS), służąca do badania wartości ostatecznych i instrumentalnych (po 18 wartości w każdej podgrupie), czy Skala Wartości Schelerowskich (SWS), która służy do badania wartości za pomocą dwu skal: 50-itemowej (wersja D) i 37-itemowej, w której wyróżniono podskale wartości hedoni-

³⁰ Por. M. Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York 1973.

³¹ Zob. P. Brzozowski, *Uniwersalna hierarchia wartości – fakt czy fikcja?*, „Przegląd Psychologiczny” 2005, (3), T. 48, s. 261–276.

³² J. Piwowarski, *Rozwój osobowości jako przyczynek do konstrukcji autonomicznego systemu bezpieczeństwa*, „Zeszyt Problemowy. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2011, nr 2, s. 31–41.

³³ Por. B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak, M. Śliwińska, *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*, Warszawa 2008; *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, red. J. Strelau, Warszawa 2008.

stycznych, witalnych, estetycznych, wartości prawdy, moralnych, świętości świeckich i świętości religijnych.

Inną metodą stosowaną do badania postaw i wartości jest Kwestionariusz Postaw Życiowych Reker (opracowanie R. Klamuta), który odpowiada na pytanie o *s e n s ż y c i a*. Metoda zawiera 48 twierdzeń, których prawdziwość jest oceniana na siedmiostopniowej skali. Badanie jest odniesione do pojawiających się zasadniczych postaw egzystencjalnych jednostki: celu, spójności wewnętrznej, kontroli życia, akceptacji śmierci, pustki egzystencjalnej i poszukiwania celów. Ponadto, w metodzie Reker zostały zawarte dwie skale złożone – są to skala osobowego sensu oraz skala równowagi postaw życiowych.

Kolejną metodą jest kwestionariusz badania kryzysów w wartościowaniu Olesia. Za pomocą tej metody bada się trudności i zaburzenia dotyczące funkcjonowania systemu wartości podmiotu. Kwestionariusz składa się z 25 pytań. W wyniku badania uzyskuje się ocenę ogólną. Można także obliczać wyniki w następujących podskalach: H – trudności w hierarchizacji systemu wartości, Z – poczucie zagubienia wartości, D – dezintegracja wartościowania, R – poczucie nierealizowania wartości.

Inną metodą służącą do eksplorowania problematyki wartości i postaw u osób zainteresowanych procesem rozwoju i posiadających motywację do samopoznania jest metoda konfrontacji z sobą Hermansa (polska adaptacja P. K. Olesia, 1992). Metoda nawiązuje do fenomenologicznej koncepcji osobowości Hermansa. Osoba badana odpowiada na pytania, dzięki którym uzyskuje możliwość uporządkowania kwestii aktualnie ważnych w jej życiu. Przeprowadzenie badania pozwala na stworzenie całościowego, uporządkowanego obrazu własnego doświadczenia. Badanie ma charakter indywidualny, a zarazem kilkietapowy.

Podejmowanie badań nad postawami, wartościami i przekonaniami jednostki wymaga przeprowadzenia systemowej konceptualizacji problemu badawczego. Przykładem podjęcia takiego problemu jest praca Horynia, skoncentrowana na badaniach środowiskowych dotyczących uwarunkowań kształtowania osobowości osób przygotowujących się do pełnienia zawodowej roli oficera Wojska Polskiego³⁴. Autor skoncentrował się w swych badaniach na problemach zwykle eksponowanych w takim kontekście. W rozdziale dotyczącym osobowości adepta sztuki wojennej zwraca uwagę na zewnętrzne uwarunkowania istotnych składowych tej struktury, takich jak wartości, przekonania i postawy. Podejmuje interpretacje dotyczące rangi środowiska cywilnego w kształtowaniu określonych zmiennych

³⁴ W. Horyń, *Środowisko wojskowe a kształtowanie osobowości podchorążych*, Wrocław 2006.

osobowościowych adepta sztuki wojennej. Zakłada też, iż oddziaływania podejmowane w warunkach specjalistycznego szkolenia prowadzonego w Wyższej Szkole Oficerskiej przyniosą oczekiwane rezultaty co do sprawności i umiejętności użytecznych w ich dalszych relacjach zawodowych z przyszłymi podwładnymi.

Taka konceptualizacja wydaje się zbyt jednostronna i nie do końca uzasadniona. Z jednej strony nie można marginalizować znaczenia czynników środowiskowych w rozwoju osobowości, jednak z drugiej strony, analizując budowanie systemu wartości, przekonań i postaw osoby przygotowywanej do pełnienia roli zawodowego żołnierza, nie można pominąć jednego z najbardziej istotnych czynników rozwoju osobowości – aktywności własnej podmiotu. Rozbudowywanie elementów osobowości, będącej niewątpliwie składową pierwszego filaru kultury bezpieczeństwa jednostki, stanowiących o specyfice i swoistości rozumienia siebie samego i otaczającego świata wraz z egzystującymi w nim osobami, jest w wysokim stopniu uwarunkowane problematyką samoświadomości i sprawności rozumienia własnej osoby jako podmiotu.

Budowanie osobowości jednostki przygotowywanej do roli zawodowej oficera podejmującego relacje z podwładnymi sprowadzające się do szkolenia, rozwijania instrumentalnych sprawności i kierowania ich zachowaniem nie powinno, a nawet nie może odbywać się bez odwołania się do zasobów własnych jednostki. Mamy tu na myśli zdolność dokonywania wglądu we własne działanie i podejmowania decyzji dotyczących procesu rozwoju własnego. Takie działania zwykle stanowią o sensie i znaczeniu wskazanego wyżej czynnika rozwoju osobowości, to jest aktywności własnej podmiotu. Czynnikiem ten jest szczególnie znaczący w kontekście oceny działań podejmowanych wobec własnej osoby i własnego rozwoju – chodzi tu o profesjonalne działania związane z problematyką szkolenia i kierowania. Wskazane profesjonalne działania prowadzone w stosunku do swoich podkomendnych sprowadzają się zwykle do potrzeby zbudowania właściwej relacji interpersonalnej, umożliwiającej skuteczne wywieranie konstruktywnego wpływu społecznego, precyzyjnie odróżnianego od manipulowania zachowaniem podwładnych³⁵. Wydaje się więc uzasadnione mocne podkreślenie znaczenia aktywności własnej podmiotu w związku z rozwojem jego osobowości, jak również sprawnym i skutecznym wchodzeniem w relacje z innymi osobami. Ekspozycja aktywności własnej

³⁵ W. Czajkowski, *Warunki normatywne nawiązywania kontaktu a manipulowanie w relacjach organizacyjnych i administracyjnych*, [w:] *Człowiek – praca – organizacja. Wymiary socjologiczne, psychologiczne i zarządcze*, red. F. Byłok, A. Czarnecka, A. Słocińska, Częstochowa 2010, s. 38–46.

podmiotu w pracy z przyszłymi oficerami wydaje się szczególnie istotne z punktu widzenia problematyki wartości odniesionej do samooceny, konstruktywnego obrazu własnej osoby i dbania o własny wizerunek w relacjach z innymi³⁶. Te osobowościowe mechanizmy stanowią znaczące regulatory, jednocześnie wskazując na wysoką rangę czynnika aktywności własnej w rozwoju osobowości jednostki.

Aktywność jednostki odniesiona do problematyki rozwoju podmiotu świadomie skoncentrowanego na potrzebie samodoskonalenia i oczekiwanym skutku, czyli rozwoju własnym, zgodnym z regułą motywacji właściwej dla wyższego piętra potrzeb w interpretacji Masłowa, dotyczy ogólnie rozumianej potrzeby rozwoju indywidualnego. Nie jest to tylko zaspokajanie potrzeb (niższe piętro piramidy Masłowa), sprowadzające się do uzupełniania elementu koniecznego, by sprawnie funkcjonować, ale realizowanie potrzeby określonej progresji, polegającej na osiągnięciu wyższego poziomu funkcjonowania w obszarze motywacji jednostki. Jest to kluczowy sposób interpretacji mechanizmu zaspokajania potrzeb wyższego rzędu, określanych również terminem *meta* potrzeby.

Takie podejście do problematyki rozwoju własnego i samodoskonalenia jest bliskie koncepcji rozwijanej przez Piwowarskiego³⁷, który opisując samodoskonalenie, przywołuje zasadnicze cnoty *Bushidō*. Właściwie wszystkie te cnoty są powiązane i uwarunkowane ostatnią z nich, czyli *samokontrolą*. Prawość (i mądrość), życzliwość, szacunek (i uprzejmość), odwaga, lojalność (i honor), szczerłość (i uczciwość) oraz pietyzm rodzinny są powiązane z relacjami społecznymi. Rozwijanie i spełnianie tych cnót w sposób zasadniczy wymaga kontrolowania własnego zachowania i zdawania sobie sprawy z tego, jaki jest charakter danej relacji z inną osobą. Równie istotne jest to w przypadku cnoty mądrości, niewątpliwie ząębwiąjącej się z problematyką samokontroli. Warunek samokontroli i aktywności własnej jest tu istotnie spełniony. Wydaje się także, że realizowanie opisywanych cnót *Bushidō* jest istotnie uwarunkowane poziomem dojrzałości i stopniem rozwoju indywidualnego.

Kierowanie się wartościami kodeksu *Bushidō* wymaga od podmiotu dysponowania zintegrowanymi mechanizmami regulacyjnymi, które pozwalają na traktowanie owych wartości jako istotnych kryteriów właściwego działania. Nabycie takich mechanizmów regulacyjnych jest wynikiem uczestniczenia w dwojakiego rodzaju procesach.

³⁶ Zob. M. Leary, *Wywieranie wrażenia na innych. O sztuce autoprezentacji*, tłum. A. Kacmajor, M. Kacmajor, Gdańsk 2012.

³⁷ J. Piwowarski, *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushido*, Kraków 2011, s. 294–303; idem, *Etyka funkcjonariusza Policji. Źródła, motywacja, realizacja*, Kraków 2012, s. 177.

Po pierwsze, jest to podleganie różnorodnym wpływom zachodzącym w ramach procesu socjalizacji. Po wtóre, jest to proces dojrzałego budowania struktury własnego *ja* oraz poczucia własnej wartości, wynikających z samodzielnego monitorowania efektów (poziomu skuteczności) własnego działania. Dzięki jednoczesnemu występowaniu obydwu wyżej wymienionych procesów dochodzi do internalizacji i automatyzacji funkcjonowania systemu wartości uniwersalnych i zbioru przekonań normatywnych stanowiących o etycznych ramach zachowania podmiotu. Stąd też zarówno w już zrealizowanych, jak i przygotowywanych projektach badawczych kładziony jest nacisk na znaczenie zmiennych osobowościowych w wyznaczaniu wzorów zachowania jednostki, odniesionych jednocześnie do struktury *ja*, poczucia własnej wartości i doświadczania sfery wartości podczas funkcjonowania podmiotu w relacjach z innymi osobami.

Równocześnie podkreśla się znaczenie rozstrzygnięć metodologicznych związanych z potrzebą uzupełniania metod samoobserwacyjnych metodami pozwalającymi na uzyskanie dostępu do poziomu wartości utajonych. Rozstrzygnięcia takie są również powiązane z teoretyczną konceptualizacją podejmowanej problematyki. Metody samoobserwacyjne będą bardziej właściwe w naukowym podejściu zorientowanym scjentyście. Wydaje się, że również w przypadku procedur eksperymentalnych, dających możliwość pomiaru wartości ukrytych, pozostaje się w tym samym obszarze orientacji metodologicznej. Z kolei podjęcie badań naukowych ukierunkowanych na eksplorację indywidualnego doświadczania podmiotu, kontaktu z samym sobą, będzie bardziej właściwe w podejściu fenomenologiczno-egzystencjalnym oraz o charakterze klinicznym³⁸.

W cytowanej pracy Horynia³⁹ położono nacisk na zmienne dotyczące wpływu szeroko rozumianego środowiska, jednocześnie marginalizując znaczenie zmiennych osobowościowych. W podejmowanej problematyce przekonań i wartości wydaje się szczególnie istotne uwzględnienie czynników osobowościowych identyfikowanych chociażby w intensywnie wykorzystywanej w badaniach metodzie Costy i McCrae Neo-FFI⁴⁰. Metoda ta opiera się na teorii osobowości. Costa i McCrae⁴¹ zidentyfikowali pięć czynników

³⁸ W. Czajkowski, *Współczesna myśl psychologiczna*, [w:] *Podstawy psychologii. Podręcznik dla studentów kierunków nauczycielskich*, red. W. Pilecka, G. Rudkowska, L. Wrona, Kraków 2008, s. 12–36.

³⁹ W. Horyń, *Środowisko...*, op. cit.

⁴⁰ B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak, M. Śliwińska, *Inwentarz osobowości...*, op. cit.; J. Strelau, op. cit.

⁴¹ Por. R. R. McCrae, P. T. Costa, *Osobowość dorosłego człowieka*, tłum. B. Majczyńska, Warszawa 2006.

osobowościowych mających uniwersalny i ponadkulturowy charakter. Czynniki te są:

1. neurotyczność,
2. otwartość,
3. ekstrawersja,
4. ugodowość,
5. sumienność.

Proponowany kierunek poszukiwań jest uzasadniony znaczeniem zmiennej określanej jako *aktywność własna podmiotu*. Budowanie zespołu stabilnych przekonań oraz takiego systemu wartości, który dobrze charakteryzuje funkcjonowanie danego podmiotu, będzie z wysokim prawdopodobieństwem uwarunkowane wskazanymi powyżej zmiennymi osobowościowymi. Stąd też zasadne jest skonstruowanie projektu badawczego, w którym koncentruje się uwagę na poszukiwaniu zależności między preferowaniem wartości stanowiących cnoty *Bushidō* a zmiennymi osobowościowymi wyróżnionymi w koncepcji Costy i McCrae. Odnoszenie się do wskazanych cnót wydaje się zasadne szczególnie wtedy, gdy próbuje się paralelnie opisywać i wyjaśniać psychologiczne oraz aksjologiczne uwarunkowania działania podmiotu.

W cytowanych wcześniej badaniach Horynia, przeprowadzonych w grupie kadetów szkoły oficerskiej, eksponowano wpływ zmiennych środowiskowych na kształtowanie się przekonań. Szczególnie istotnym czynnikiem okazały się wpływy pochodzące ze środowiska rodzinnego. Wydaje się, że wynik taki wymaga weryfikacji w innych środowiskach, o specyfice odmiennej od służb mundurowych. Warto zwrócić uwagę, że w środowisku żołnierzy zawodowych istotne znaczenie ma tradycja rodzinna oraz mechanizmy międzypokoleniowego przekazu przekonań, postaw i wartości. W takim kontekście oczywiste jest uzyskanie wyniku, w którym wskazuje się na podstawową rangę środowiska rodzinnego w kształtowaniu się przekonań jednostki. Podobnie można oczekiwać, że w badaniach skoncentrowanych na problematyce relacji pomiędzy wartościami i zmiennymi osobowościowymi istotne może się okazać znaczenie czynnika otwartości, ułatwiającego percepcję różnorodnych (także odmiennych od znanych ze środowiska rodzinnego) sposobów wartościowania świata i ludzi. Równie istotną zmienną modyfikującą hierarchię wartości i przekonania normatywne może być czynnik ekstrawersji, określający łatwość wchodzenia podmiotu w relacje społeczne oraz gotowość do ulegania konstruktywnemu wpływowi społecznemu czy manipulowaniu.

Wyniki referowanych badań przeprowadzonych w grupie kadetów szkoły oficerskiej sugerują również potrzebę podejmowania stosownych

działań służących identyfikowaniu, autodiagnozie i doświadczeniu wartości (w warstwie jawnej i ukrytej). Działania takie mogą stanowić także istotny element uzupełniania doświadczenia społecznego związanego z przekazem rodzinnym i międzypokoleniowym kadeta bądź adepta sztuk walki. Stanowi to także istotny czynnik budowania struktury osobowości, hierarchii wartości oraz przekonań normatywnych, wpływających w sposób zasadniczy na budowanie tożsamości indywidualnej oraz zawodowej młodego człowieka. Działania takie powinny być podejmowane szczególnie w okresie kształcenia adepta szeroko rozumianej sztuki wojennej. Ma to swoiste uzasadnienie psychologiczne, związane ze specyfiką funkcjonowania jednostki w poszczególnych okresach rozwojowych. W przedziale wiekowym 18–25 lat obserwuje się zwykle stosunkowo dużą łatwość budowania i modyfikowania postaw i przekonań jednostki⁴². Jest to uwarunkowane zgeneralizowaną chłonnością poznawczą i względną elastycznością mechanizmów przystosowawczych. Głównymi wyznacznikami tych mechanizmów przystosowania i radzenia sobie są wartości, postawy i przekonania normatywne.

Działania te powinny stanowić istotny element kształcenia, powiązany zarówno z kursem etyki, stwarzającym abstrakcyjne podstawy rozumienia problematyki wartości, jak również treningiem dalekowschodnich sztuk walki, w których uwrażliwienie na kwestie aksjologiczne stanowi niezbywalny standard⁴³. Stanowią one również znakomitą okazję do podejmowania problematyki zachowań prospołecznych i altruistycznych, co wiąże się w sposób istotny z kwestią heroizmu adeptów sztuki wojennej w warstwie teoretycznej i praktycznej. Problematyka heroizmu jest badana przez Zimbardo, autora stanfordzkiego eksperymentu więziennego⁴⁴. W swojej książce, opisując okrutne działania człowieka, wskazuje on na zasadzie kontrastu swoistą banalność heroizmu, warunkowanego przez sferę wartości i przekonań normatywnych jednostki. Owa „banalność” heroizmu może być rozumiana jako wynik aktów myślenia jednostki, która wie o tym, że człowiek jest zdolny do czynów heroicznych, ponieważ jest człowiekiem. Jednocześnie wie też o tym, że czynniki sytuacyjne i kontekst społeczny częstokroć prowadzą człowieka do czynów nieludzkich. W takiej interpretacji odniesionej do mechanizmów myślenia warto pamiętać o empirycznie uzasadnionej interpretacji dokonanej przez Kahnemana, który wyróżnia myślenie szybkie i wolne⁴⁵. W pierwszym

⁴² Por. P. Janik, *Koncepcja przekonania w ujęciu semiotyczno-pragmatycznym: Charles S. Pierce (1839–1914)*, Kraków 2011.

⁴³ Por. J. Piwowarski J., *Samodoskonalenie...*, op. cit.; idem, *Etyka...*, op. cit.

⁴⁴ P. Zimbardo, *Efekt Lucyfera. Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?*, tłum. A. Cybulko, J. Kowalczevska, J. Radzicki, M. Zieliński, Warszawa 2008.

⁴⁵ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Poznań 2012.

przypadku są to akty dokonywane w sposób zautomatyzowany, niedostępny za pośrednictwem mechanizmów wglądowych podmiotu. W drugim przypadku myślenie dotyczy aktów podejmowanych przez podmiot w sposób w pełni introspekcyjnie kontrolowany.

Podjęcie problematyki pracy w kontakcie z młodymi adeptami sztuki wojennej, będącej przedmiotem powyższych rozważań, może stanowić przyczynek do rozszerzenia perspektywy postrzegania, rozumienia i doświadczania własnego funkcjonowania w warstwie psychologicznej i aksjologicznej. Autorzy konstruowanego projektu badawczego rozumieją podejmowanie takich działań jako pewien standard, realizowany w kontakcie ze słuchaczami zarówno podczas zajęć z etyki, psychologii i zarządzania, jak i treningów w zakresie sztuk walki. W ramach omawianego projektu badawczego rozumie się takie procedury jako realizowanie misji skoncentrowanej na doskonaleniu i samodoskonaleniu studenta wyższej szkoły bezpieczeństwa. Zasadniczym celem i efektem takich działań zwykle staje się pogłębienie wglądu we własne funkcjonowanie oraz lepsze zrozumienie problematyki wpływu społecznego, niewątpliwie zaznaczającego swe oddziaływanie w ramach relacji społecznych⁴⁶.

Wgląd w swoje funkcjonowanie oraz sprawne poruszanie się w realiach współczesnych relacji społecznych stanowią zasadnicze elementy budowania profesjonalnych wzorów skutecznego działania, które są niezbędne w związku z wyzwaniem zwykle obecnymi w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa. Kontekst zagrożenia własnego bezpieczeństwa i bezpieczeństwa innych wymaga w sposób oczywisty podejmowania opisywanych w projekcie wartości i przekonań normatywnych.

Warto zwrócić uwagę na potrzebę prowadzenia badań empirycznych także w środowiskach niezwiązanych ze służbami mundurowymi i pracownikami ochrony. Sytuacje zagrożenia bezpieczeństwa personalnego (indywidualnego) i publicznego są zwykle wpisane w specyfikę kontekstów, w których działają służby mundurowe i pracownicy komercyjnych służb (firm) ochrony – wszyscy są członkami tzw. grup dyspozycyjnych. Podczas konceptualizacji problematyki wartości i przekonań normatywnych zachodzi też potrzeba prowadzenia badań o charakterze międzynarodowym czy ponadkulturowym. Prowadzenie badań w innych warunkach kulturowych pozwoli zarówno na uwzględnienie specyfiki mechanizmów tworzenia i funkcjonowania systemu wartości, jak również potwierdzenie ich uniwersalności. Autorzy podejmujący kwestię znaczenia uwarunkowań kulturowych zachowań jednostki zwracają uwagę na potrzebę odkrywania

⁴⁶ R. Cialdini, *Wływianie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk 2007.

inności własnej i cudzej⁴⁷. Funkcjonowanie w typowych dla XXI wieku warunkach pluralizmu i globalizmu wymaga takich działań od ludzi świadomych swoich zasobów i otwartych na doświadczanie odmienności, ale również zdolnych do analizy i wychwycenia podobieństw w działaniu przedstawicieli innych kultur. Prowadzenie tak ukierunkowanych badań może pozwolić na zidentyfikowanie uniwersalnych mechanizmów funkcjonowania wartości i przekonań normatywnych regulujących zachowania jednostki. Badania takie mogą także ułatwić wyjaśnienie tworzenia się hierarchii wartości, jak również pozwolą na lepsze rozumienie wpływu wartości jawnych i utajonych na zachowanie podmiotu w sytuacjach standardowych i ekstremalnych. Mogą ponadto przyczynić się do klarownego rozróżnienia i interpretowania wartości ostatecznych i instrumentalnych. Porównywanie obydwu kontekstów sytuacyjnych stanowić może o lepszym rozumieniu podobieństw i różnic w działaniu psychologicznych i aksjologicznych mechanizmów regulacyjnych zachowań danego podmiotu.

W ten oto sposób sformułowano teoretyczne zręby przyszłego eksperymentu badawczego, który będzie związany z podejściem multidyscyplinarnym – aksjologiczno-psychologicznym – dotyczącym pierwszego filaru kultury bezpieczeństwa.

Wskazane jest podejmowanie działań służących uporządkowaniu sposobu rozumienia i interpretacji podstawowych pojęć z obszaru problematyki wartości i przekonań normatywnych. Dopiero takie zaangażowanie w samodoskonalenie daje szansę na uruchomienie dynamicznej progresji w obrębie autonomicznej kultury bezpieczeństwa, a wyjaśnienie zasadniczych mechanizmów regulacji zachowania jednostki w postaci wartości jawnych oraz ukrytych, ostatecznych i instrumentalnych, a także przekonań normatywnych, bez podjęcia wskazanych działań porządkujących jest niemożliwe.

Reasumując, interdyscyplinarność projektu i jego ukierunkowanie przez pryzmat aksjologiczno-psychologiczny na przeciwdziałanie zagrożeniom podmiotu sytuuje proponowane badania pierwszego filaru kultury bezpieczeństwa w obrębie nauk o bezpieczeństwie. Owo bezpieczeństwo traktować możemy jako wartość, jako stan niezagrożenia, ewentualnie proces (rozwoju). Ta trzecia interpretacja fenomenu bezpieczeństwa ma bezpośredni związek z procesem samodoskonalenia, podnoszącym autonomiczną obronność określonego podmiotu, czyli dyspozycję do reagowania na wewnętrzne i zewnętrzne zagrożenia oraz zasób możliwości niezbędnych do przeciwdziałania tym zagrożeniom. Dyspozycje można zarówno doskonalić, jak również badać w ramach podejścia sekuritologicznego, w szcze-

⁴⁷ Zob. P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Warszawa 2009.

gólności zaś dzięki interpretacji aksjologiczno-psychologicznej. Z uwagi na interdyscyplinarne podejście wróćmy na moment do wyjaśnień podążających od szczegółu do ogółu. Rekonstrukcja genezy współczesnych nauk o bezpieczeństwie „sięga ubiegłego wieku, choć niektórzy autorzy wskazują na jej mityczne i historyczne przesłanki”⁴⁸. Jak twierdzi Zalewski, można przyjąć, że ta nowa dyscyplina posiada dwa główne nurty. Pierwszy z nich jest nurtem sekuritologicznym, odnoszącym się do bezpieczeństwa personalnego, jego uwaga kieruje się na „człowieka i wyznawane przez niego wartości”⁴⁹, pozwalające realizować aspiracje w wymiarach indywidualnym i społecznym. Duże znaczenie odgrywa tutaj humanistyczny i społeczny wymiar kultury, niezbędny do podjęcia rozważań o bezpieczeństwie.

Współczesny zakres znaczeniowy terminu bezpieczeństwo w starożytności oddawany był często przez cały wachlarz problemów związanych z zagadnieniem szczęścia, pomyślności i harmonii oraz sprawiedliwości. O ile zagadnienie szczęścia i pomyślności odnoszone bywa najczęściej przez tych filozofów do życia indywidualnego i jego stanu, to zagadnienia harmonii, porządku i sprawiedliwości do ponadindywidualnego, społecznego i politycznego oraz nawet przyrodniczego⁵⁰.

Niniejszy artykuł nawiązuje do sekuritologicznej optyki nauk o bezpieczeństwie i drogi wojownika, w swej istocie opartej na konsekwentnym dążeniu do samorealizacji⁵¹, mającej więc wiele wspólnego z sekuritologią. Bardzo istotne są w ramach realizacji tej drogi wartości – zarówno te deklarowane, jawne, jak i te, które są ukryte w zakamarkach ludzkiej świadomości. Przypomnijmy, że drugi z głównych nurtów nauk o bezpieczeństwie dotyczy organizacji bezpieczeństwa i obronności.

Udział wielu dyscyplin naukowych, będący warunkiem prowadzenia wiarygodnych badań dotyczących metod przeciwdziałania zagrożeniom, „skutkuje uznaniem – jak pisze Zalewski – [interdyscyplinarnego] podejścia jako wyznacznika tożsamości sekuritologii”⁵².

⁴⁸ Zob. L. F. Korzeniowski, *Securitologia...* op. cit., s. 17–31; zob. także R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995; J. Świniarski, *Główne koncepcje wojny, pokoju i bezpieczeństwa filozofów starożytnych i średniowiecznych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczeństwo w edukacji*, red. R. Rosa, J. Świniarski, Siedlce 2010.

⁴⁹ L. F. Korzeniowski, *Securitologia...*, op. cit., s. 32.

⁵⁰ J. Świniarski, *Główne koncepcje...*, op. cit., s. 27.

⁵¹ J. Ratajczak, *Dwie teorie samorealizacji*, „The Pecularity of Man” 2002, Vol. 7.

⁵² S. Zalewski, *W poszukiwaniu...*, op. cit., s. 33; L. F. Korzeniowski, *Securitologia...*, op. cit., s. 48; J. Gryz, *Zarys podstaw...*, op. cit., s. 27.

AN AXIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL INTERPRETATION OF THE FIRST PILLAR OF JAPANESE SECURITY CULTURE

The authors take up the issue of attitudes of students enrolled in the area related to the broader security context. The starting point in designing the research project is the Japanese concept of safety culture and related military virtues of *Bushidō* code of honor. The process of student's fighting method training intellectualization is complemented by deeper elements of sociological and psychological reflection based on *Bushidō* code and Far East Martial Arts training – *budo*, connected to the Code. The research attempts to show how the virtues of the traditional Code are used by students, who want to bind their lives with ensuring security.

SŁOWA KLUCZOWE: kultura bezpieczeństwa, droga wojownika, grupy dyspozycyjne, samodoskonalenie, sekuritologia

KEY WORDS: security culture, path of the warrior, dispositional groups, self-improvement, securitology

BIBLIOGRAFIA

1. Aluchna M., Płoszajski P., *Zarządzanie japońskie. Ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008.
2. Ambroży D., Ambroży T., *Aksjologia sportu*, [w:] *Realizacja wartości estetycznych w widowisku gimnastycznym poprzez kreacje wartości ciała*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 2001.
3. Ambroży D., *Wielowymiarowość estetyki codzienności*, „Zeszyt Naukowy Apeiron” 2011, nr 5.
4. Boski P., *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Warszawa 2009.
5. Brzozowski P., *Uniwersalna hierarchia wartości – fakt czy fikcja?*, „Przegląd Psychologiczny” 2005, (3), T. 48.
6. Campbell J., Hall C., Lindzey G., *Teorie osobowości*, tłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki, Warszawa 2006.
7. Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojcieszke, Gdańsk 2007.
8. Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, red. E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski, Warszawa 2010.
9. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010.
10. Cynarski W. J., *Sztuki walki budo w kulturze Zachodu*, Rzeszów 2000.
11. Czajkowski W., Piwowarski J., *Administrowanie jakością życia człowieka poprzez system Modern Bushidō*, „IDŌ. Ruch dla kultury” 2010, nr 10.
12. Czajkowski W., *Warunki normatywne nawiązywania kontaktu a manipulowanie w relacjach organizacyjnych i administracyjnych*, [w:] *Człowiek – praca – organizacja*.

- Wymiary socjologiczne, psychologiczne i zarządcze*, red. F. Byłok, A. Czarnecka, A. Słocińska, Częstochowa 2010.
13. Czajkowski W., *Współczesna myśl psychologiczna*, [w:] *Podstawy psychologii. Podręcznik dla studentów kierunków nauczycielskich*, red. W. Pilecka, G. Rudkowska, L. Wrona, Kraków 2008.
 14. Draeger D. F., Smith R., *Asian Fighting Arts*, Tokyo 1969.
 15. *Duchowy rozwój człowieka*, red. P. Socha, Kraków 2000.
 16. Fierke K., *Changing Games, Changing Strategies: Critical Investigations in Security*, Manchester 1998.
 17. Glen A., *Aksjologiczne i ontologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2010.
 18. Horyń W., *Środowisko wojskowe a kształtowanie osobowości podchorążych*, Wrocław 2006.
 19. Janik P., *Koncepcja przekonania w ujęciu semiotyczno-pragmatycznym: Charles S. Peirce (1839–1914)*, Kraków 2011.
 20. Jarmoszek S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, red. E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski, Warszawa 2010.
 21. Kahneman, D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań 2012.
 22. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, Zeszyt Problematyki nr 1 (61), 2010.
 23. Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa 2007.
 24. Kmita J., Banaszak G., *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Warszawa 1994.
 25. Korzeniowski L. F., Ambroży T., *Potrzeba aktywności fizycznej i bezpieczeństwa a hierarchia wartości w treningu holistycznym*, [w:] *Annales. Medicina*, Lublin 2005.
 26. Korzeniowski L. F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, Kraków 2008.
 27. Korzeniowski L. F., *Securitologia na początku XXI wieku*, „Securitologia” 2007, nr 5.
 28. Korzeniowski L. F., Peptoński A., *Wywiad gospodarczy. Historia i współczesność*, Kraków 2005.
 29. Kozyra A., *Estetyka zen*, Warszawa 2010.
 30. Kroeber A., *Istota kultury*, Warszawa 2002.
 31. Kudelska M., *Filozofia Indii – kilka uwag wstępnych*, [w:] *Filozofia Wschodu. Wybór tekstów*, red. B. Szymańska, Kraków 2002.
 32. Kulczycki R., *Bezpieczeństwo a nauka i dydaktyka*, [w:] *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, red. K. Jaroszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtaszek, Bielsko-Biała 2007.
 33. Leary M., *Wywieranie wrażenia na innych. O sztuce autoprezentacji*, Gdańsk 2012.
 34. Linde M. S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1 (reprint), Warszawa 1994.
 35. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [w:] idem, *Szkice z teorii kultury*, Warszawa 1958.
 36. Maslow A., *Motywacja i osobowość*, tłum. J. Radzicki, Warszawa 2009.
 37. McCrae R. R., Costa P. T., *Osobowość dorosłego człowieka*, tłum. B. Majczyna, Warszawa 2006.
 38. Mente de B. L., *Samuraje a współczesny biznes*, tłum. T. Prochenka, Warszawa 2006.
 39. *Metody badań nad bezpieczeństwem i obronnością*, red. P. Sienkiewicz, Warszawa 2010.

40. Mol S., *Classical Fighting Arts of Japan*, Tokyo 2003.
41. Piwowarski J., *Etyka funkcjonariusza Policji. Źródła, motywacja, realizacja*, Kraków 2012.
42. Piwowarski J., *Rozwój osobowości jako przyczynek do konstrukcji autonomicznego systemu bezpieczeństwa*, „Zeszyt Problemowy. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2011, nr 2.
43. Piwowarski J., *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushido*, Kraków 2011.
44. Piwowarski J., *Siedem cnót Bushido*, „Zeszyt Problemowy. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2011, nr 5.
45. Piwowarski J., Zachuta A., *Pojęcie bezpieczeństwa w naukach społeczno- prawnych*, Kraków 2013.
46. *Psychologia. Podręcznik akademicki. Psychologia ogólna*, t. 2, red. J. Strelau, Warszawa 2008.
47. Ratajczak J., *Dwie teorie samorealizacji*, „The Peculiarity of Man” 2002, Vol. 7.
48. *Reskrypt Cesarski do Źołnierzy i Źeglarzy (1882)*, [cyt. za:] A. Śłósarczyk, *Samuraje (japoński duch bojowy)*, Warszawa 1939.
49. Rokeach M., *The Nature of Human Values*, New York 1973.
50. Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995.
51. Rosa R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.
52. Rozporządzenie w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych z dnia 8 sierpnia 2011 r., DzU z 2011 r., nr 179, poz. 1065.
53. Sandel M., *Czego nie można kupić za pieniądze. Moralne granice rynku*, Warszawa 2012.
54. Scruton R., *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Poznań 2010.
55. Skarżyńska K., *Człowiek i polityka. Zarys psychologii politycznej*, Wykłady z psychologii, t. 13, Warszawa 2005.
56. Skurej J., *Integracja i dezintegracja społecznej struktury w wojsku w kontekście socjologicznym*, [w:] *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych*, red. J. Maciejewski, M. Liberacki, Wrocław 2011.
57. *Studia bezpieczeństwa*, red. P. D. Williams, Kraków 2012.
58. Świniarski J., *Główne koncepcje wojny, pokoju i bezpieczeństwa filozofów starożytnych i średniowiecznych*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczeństwo w edukacji*, red. R. Rosa, J. Świniarski, Siedlce 2010.
59. Uchwała Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów Naukowych z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniająca uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, MP z 2011 r., nr 14, poz. 149.
60. Ueshiba M., *Budo. Teaching of the Founder of Aikido*, Tokyo 1996.
61. Yamamoto T., *Bushidō: The Way of the Samurai*, Tokyo 1979.
62. Zajas S., *Aksjologiczne i ontologiczne uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2010.
63. Zajas S., *Nauki wojskowe a nauki o bezpieczeństwie i obronności*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 2, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2011.
64. Zalewski S., *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t. 3, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2012.

-
65. Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*, Warszawa 2008.
 66. Zdrodowski B., *Dylematy poznawcze bezpieczeństwa*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 2, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2011.
 67. Zimbardo P., *Efekt Lucyfera. Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?*, Warszawa 2008.

